

**Národní strategie prevence
násilí na dětech v ČR
na období 2008 - 2018**

OBSAH

OBSAH	2
1. ÚVOD	3
2. SVĚTOVÁ ZPRÁVA O NÁSILÍ NA DĚTECH.....	3
3. POPIS SITUACE V ČR.....	4
4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	6
4.1. PREVENCE	6
4.2. DEFINICE VYBRANÝCH FOREM NÁSILÍ	7
5. PRIORITY NÁRODNÍ STRATEGIE PREVENCE NÁSILÍ NA DĚTECH.....	9
6. HLAVNÍ A SPECIFICKÉ CÍLE	10
7. PARTICIPACE DĚTÍ.....	12

1. ÚVOD

Problematika násilí na dětech je celosvětovým problémem. Násilí na dětech nelze akceptovat, a to v žádné z jeho forem. „Každé násilí je neospravedlnitelné, neomluvitelné, nepřípustné, v rozporu s právy dětí a lze mu předcházet“.¹ Stávající platná legislativa není v České republice vždy dodržována.

V současné době neexistují souhrnná validní data o násilí na dětech v České republice. Pilotní studie uvádějí nepřesné a mnohdy zavádějící údaje. Existuje sběr dat v rámci resortu Ministerstva vnitra, Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva zdravotnictví, České školní inspekce a Ústavem pro informace ve vzdělávání. Jedná se o meziresortní a mezioborovou problematiku, která musí být řešena systémově.

V současné době se prevenci násilí na dětech věnuje pozornost v řadě dokumentů, z nichž lze uvést například následující: Národní koncepce rodinné politiky, Koncepce péče o ohrožené děti a děti žijící mimo vlastní rodinu, Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže, Národní plán boje proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí, Národní strategie boje proti obchodování s lidmi a řada dalších.

Národní strategie prevence násilí na dětech (dále jen „Strategie“) je v souladu s doporučením Světové zprávy o násilí na dětech, má za cíl odstranění roztržitosti primárně preventivních programů a přispět tak ke zvýšení jejich efektivity. Strategie identifikuje 7 hlavních úkolů, k jejichž naplnění budou konkretizovány specifické cíle v národním akčním plánu. Česká vláda vypracováním Strategie realizuje doporučení Světové zprávy o násilí na dětech a koordinací pověřuje ministryni pro lidská práva a národnostní menšiny.

Cílem Strategie je na národní, regionální i místní úrovni zvýšit ochranu dětí před všemi formami násilí, ke které se státy zavázaly ratifikací Úmluvy o právech dítěte (článek 19). Nedostatečná ochrana dětí před násilím inspirovala OSN ve spolupráci s WHO k vypracování Světové zprávy o násilí na dětech (dále jen „Světová zpráva“). K výsledkům Světové zprávy byla přijata doporučení k vypracování národních strategií prevence násilí na dětech, jejichž realizace by měla být respektovat naplňování zájmu dětí.

2. SVĚTOVÁ ZPRÁVA O NÁSILÍ NA DĚTECH

Světová zpráva o násilí na dětech doporučuje státům zejména:

1. vypracování národních strategií prevence násilí na dětech do konce roku 2007

¹ Světová zpráva o násilí na dětech, viz níže.

2. zajistit zákaz všech forem násilí vůči dětem formou legislativní intervence a rozvoj spolehlivého sběru dat, které by měly být nastavené do konce roku 2009.

Světová zpráva byla poprvé prezentována dne 11. října 2006 na Valném shromáždění OSN v New Yorku. Na jejím vypracování se podílelo od roku 2003 mnoho expertů, vlád a nevládních organizací. Světová zpráva ve svém úvodu prezentuje právní rozbor ochrany dětí.

Zpráva o implementaci doporučení Světové zprávy bude předkládána na 65. zasedání Valného shromáždění OSN v roce 2010. Při této příležitosti je třeba **zdůraznit primární odpovědnost vlád států za implementaci doporučení Světové zprávy** do národních strategií prevence násilí na dětech a národních plánů konkrétních aktivit.

Světová zpráva připomíná článek 19 Úmluvy o právech dítěte, Úmluvu Mezinárodní organizace práce č. 182 o dětské práci, Opční protokol k Úmluvě o právech dětí týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie. Světová zpráva dále zdůrazňuje podporu a ochranu práv dětí² a v neposlední řadě právo dítěte na ochranu před tělesným trestem a jiným ponižujícím či znevažujícím trestáním.³

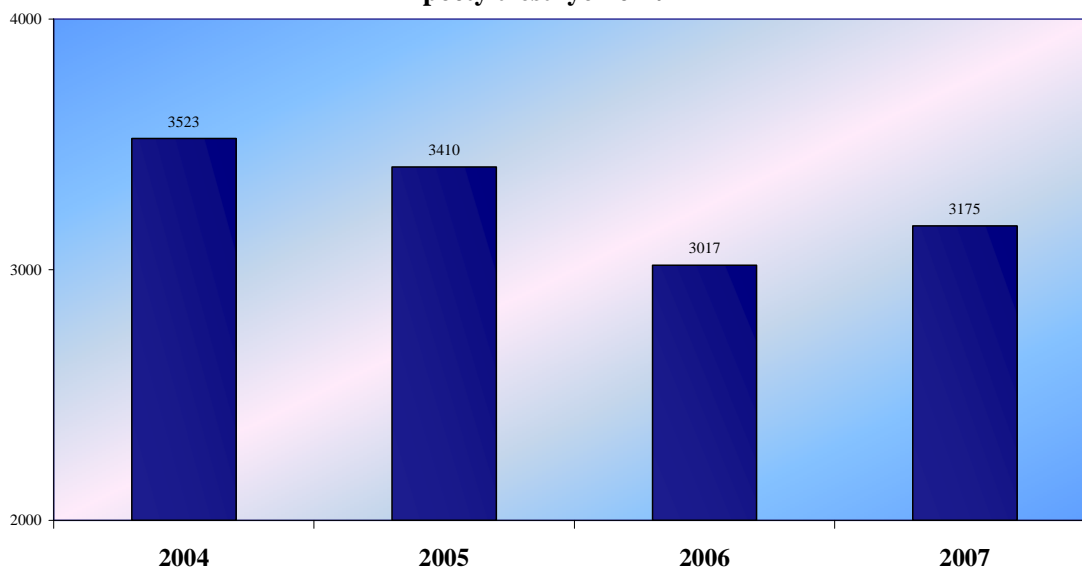
3. POPIS SITUACE V ČR

Jak již bylo řečeno v úvodu, v České republice neexistují souhrnná statistická validní data o násilí na dětech. Z dostupných údajů vyplývá, že Česká republika se svými daty vyrovná evropskému kontextu. Například v roce 2007 bylo evidováno celkem 5 435 trestných činů, které byly spáchány na dítěti, přičemž největší skupinu zde tvoří násilné a mravnostní trestné činy. Podle policejních statistik došlo například v minulém roce k 938 znásilněním a pohlavním zneužitím dětí – každý den tak dojde průměrně ke dvěma takovým zločinům. Orgány sociálně právní ochrany dítěte evidovaly 1884 dětí, které byly fyzicky či psychicky týrány nebo sexuálně zneužívány – postiženo je tak jedno dítě z každého tisíce. Každé dvousté dítě pak vyrůstá z důvodu patologie v rodině v zařízení ústavní výchovy.

² Rezoluce Valného shromáždění A/C.3/61/L.16/REV.1, 2006.

³ Závěrečné doporučení č. 41 Výboru pro práva dítěte k Druhé periodické zprávě o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (CRC/C/15/Add.201).

Násilná a mravnostní kriminalita páchaná na dětech - počty trestných činů



V České republice je více než 300 sociálně vyloučených komunit, ve kterých žijí také děti a jsou ohroženy hrubým zanedbáváním téměř všech základních potřeb.⁴ Typická je vysoká míra rozvodovosti - na každých 100 sňatků připadá 65 rozvodů a je vysoký předpoklad, že většině rozvodových sporů a konfliktů jsou přítomné děti. Děti jsou také přítomny ze 2/3 domácímu násilí v roli svědků, přičemž z výzkumu v ČR vyplývá, že 14 % populace starší 15 let má osobní zkušenost s násilím v partnerském vztahu.⁵ Je třeba upozornit, že tyto údaje vycházejí z odpovědí respondentů ochotných o svých osobních zkušenostech vypovídat a lze předpokládat, že skutečná míra domácího násilí mezi partnery je u nás s velkou pravděpodobností vyšší. O tom svědčí výzkum Univerzity Karlovy - 3. lékařské fakulty, kde 24 % mladých lidí do věku 26 let uvedlo osobní zkušenost s násilím v partnerském vztahu (dating violence). Opakované studie Linky bezpečí a Růžové linky uvádí, že 62 % dětí má zkušenost s psychickým násilím v rodině. Výzkumná studie Univerzity Karlovy - 3. lékařské fakulty dále uvádí, že v roce 2004 pouze 13,6 % dětí nebylo nikdy tělesně potrestáno, přičemž jedna čtvrtina tělesně trestaných dětí je potrestána způsobem, který naplňuje definici týrání.

Data týkající se šikanování nejsou srovnatelná s ohledem na zdroj a způsob sběru, ale zejména s ohledem na různou citlivost respondentů. Pro ilustraci lze uvést výsledek Říčanovy studie z 90. let minulého století, který uvádí, že 19 % dětí školního věku má zkušenost se šikanováním; z rychlého výzkumu 2007, kde bylo osloveno 2 683 ředitelů základních,

⁴ Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity těchto subjektů působících v této oblasti, Praha, 2006, Gabal analysis and Consulting.

⁵ Reprezentativní výzkum o domácím násilí 2006 pro Bílý kruh bezpečí – společnost STEM, 1690 respondentů.

středních, speciálních a vyšších odborných škol vyplynulo, že na 28,4 % z nich se šikana nevyskytuje vůbec, 31 % ředitelů škol uvedlo, že zjištěných případů šikany je více, než těch nezjištěných (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy).

Ke všem uvedeným statistickým datům lze uvést, že čísla neodpovídají realitě, ve skutečnost budou vyšší. Důvodem je nízká citlivost vůči interpersonálnímu násilí, vysoká míra utajování násilí na dětech před společností, ospravedlňování chování dospělých vůči dětem, nízká důvěra v oznámení dětí, přehlížení známek svědčících o ataku násilí apod. Ve světovém kontextu panuje konsensus, který říká, že reálných případů bude minimálně 10 x více než identifikovaných případů a stonásobně více dětí bude mít osobní zkušenost s násilím nízké intenzity.

Následky násilí představují vážné ohrožení zdraví dítěte a jsou důvodem konzumace řady zdravotních, sociálních a poradenských služeb; často opakovaně, dlouhodobě až celoživotně a stát je nucen vynakládat neúměrně vysoké finanční prostředky na kompenzaci následků. V některých případech agrese je dokonce nutné přistoupit k vyšetřování trestné činnosti, soudnímu procesu včetně nákladů na sankci a terapii agresorů. Je prokázáno, že náklady na primární prevenci jsou vždy mnohonásobně nižší než náklady nutně vynaložené na terciální prevenci, kterou poskytují vysoce erudovaní odborníci na pracovištích s vysokým standardem služeb. Strategie by měla z tohoto pohledu i sekundární zisk, kterým budou snížené výdaje na specializované služby, ač nevýhodou je, že v dlouhodobém horizontu. Tato skutečnost by neměla stát v cestě ozdravení sociální komunikace spojené s výkonem práv dětí na jejich ochranu před všemi formami násilí.

Neoddiskutovatelnou skutečností zůstává fakt, že děti vystavené násilí mají významně oslabenou pozici a ony samy i jejich rodiny zaujímají nerovné postavení v partnerství s poskytovateli služeb.

4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

4.1. PREVENCE

Primární prevence: jejím účelem je zabránit násilí a toho je možno dosáhnout buď odstraněním příčin, nebo vytvořením takových podmínek, aby se násilí nemohlo uplatnit. Tato opatření na celospolečenské úrovni vytváří klima společnosti a hovoříme o nespecifické primární prevenci. Další opatření, zejména osvěta, vzdělávání atd. jsou již specifickou primární prevencí, kde je jasně definovaný cíl změny postojů a chování občanů, odborníků, dětí a jednotlivé aktivity určují dílčí kroky k naplnění. Sekundární prevence: účelem je včasná

detekce rizik a zabránění jejich působení tím, že ohrožené děti budou dlouhodobě lékařem sledované a jejich rodiny či jiná sociální prostředí sanována. Toho je možno dosáhnout pravidelným monitoringem na základě screeningu (anamnestické zjišťování rizik, fyzikální vyšetření dítěte v rámci preventivních prohlídek apod.). Terciální prevence představuje resocializační a reintegrační opatření cílená na děti jako oběti trestných činů, pachatele protiprávního jednání a na lokality, které jsou danou formou násilí zasaženy. Účelem terciální prevence je zabránit prohloubení traumatu, zabránění rozvoji nevratných následků, komplikací, ale také systémového násilí, které může být zdrojem polyviktimizace dětí.

4.2. DEFINICE VYBRANÝCH FOREM NÁSILÍ

Domácí násilí zahrnující děti (Domestic violence including children) má tři formy: syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte, děti v roli svědků rodičovského/partnerského násilí a agresivní chování dětí.⁶

Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Child Abuse and Neglect)

Tělesné týrání je fyzické ublížení nebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno. Jako další formy násilí na dětech lze označit případy opaření, utopení apod.

Pohlavní zneužívání je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá. Takovou osobu může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba. Pohlavní zneužívání se dělí na bezdotykové a dotykové. Bezdotykové zneužívání např. zahrnuje setkání s exhibicionisty a účast na sexuálních aktivitách, kde nedochází k žádnému tělesnému kontaktu, např. vystavování dítěte pornografickým záznamům. Kontaktní zneužívání je takové, kde dochází k pohlavnímu kontaktu, včetně laskání prsou a pohlavních orgánů, pohlavnímu styku, orálnímu nebo análnímu pohlavnímu styku.

⁶ Mezinárodní společnost k předcházení zneužívání a zanedbávání dětí (ISPAN), 2000.

Psychické týrání zahrnuje takové chování dospělé osoby, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Citové týrání může mít formu verbálních útoků na sebevědomí dítěte, opakované ponižování dítěte či jeho zavrhování. Vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, násilná izolace, omezování dítěte, vyvolávání situace, kdy dítě má skoro stále pocit strachu, kdy je vystaveno dlouhodobé životní nejistotě způsobuje citové ublížení. Nepřiměřené ambice dospělých členů rodiny, dysfunkce rodiny vede často ke stálým útokům na dítě. Psychického týrání na dětech se mohou dopouštět i děti, často před hranicí dospělosti (např. v dětském kolektivu, sourozenci mezi sebou apod.).

Zanedbávání je pojímáno jako jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoji dítěte a nebo ohrožuje dítě. U dítěte můžeme rozpoznat zanedbávání tělesné, citové, zanedbávání výchovy a vzdělání.

V závislosti na stupni zanedbávání se rozlišuje těžké zanedbávání bezprostředně ohrožující život a zdraví dětí (zejména zanedbávání odpovídající výživy a lékařské péče) a všeobecné zanedbávání, kam spadá i nedostatečná ochrana dětí před škodlivým působením sociálně patologických jevů (alkoholismus, kriminalita, toxikomanie).⁷

Systémové týrání (druhotné ponižování) je působeno tím systémem, který byl založen pro pomoc a ochranu dětí a jejich rodin. Příklady takovýchto týrání jsou: dítěti je upřeno právo na informace, je mu upřeno právo být slyšeno, dítě je neprávem odděleno od rodičů, špatná péče o dítě v zařízení, trauma dítěte způsobené necitlivými či opakovanými lékařskými prohlídkami, úzkost způsobená dítěti v rámci jeho kontaktu se soudním systémem (protrahovaná slyšení či poškozování dítěte zkušenostmi, které podstupuje jako svědek), odepření rodičovských práv na informace o dítěti a účast na rozhodování, kdykoli je to pro dobro dítěte, nedostatečné služby na pomoc týranému či zneužívanému dítěti.⁸

Komerční sexuální zneužívání dětí (Commercial Child Sexual Abuse) je definováno jako použití dítěte pro sexuální účely za peníze nebo odměnu. Má tři formy: dětskou prostituci, dětskou pornografii a obchod s dětmi.⁹

⁷ Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. a kol.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. 1. vydání., Praha: Grada Publishing, 1995.

⁸ Doporučení Rady Evropy č. (85)4 o násilí v rodině, Doporučení Rady Evropy č. (90)2 o sociálních opatřeních týkajících se násilí v rodině.

⁹ Světový kongres o komerčním sexuálním zneužívání, 1996

Šikanování je sociální porucha vztahů ve skupině, ve které hraje roli vztah agresora a oběti, kdy týrání druhého přináší satisfakci moci nad druhým. Šikanování má pět vývojových etap: ostrakismus, přitvrzování manipulace, nukleové jádro, mlčící většina a obraz dokonalé šikany.¹⁰

Tělesným trestem dítěte se rozumí každý trest, kde je použita tělesná síla způsobující bolest, či byť nepatrný dyskomfort dítěte.¹¹

Tělesný trest za použití předmětu, na citlivou část těla nebo když po ranách zůstávají na těle stopy je týráním dítěte.¹²

Násilí pouličních gangů, extremistických skupin či divácké násilí je patologickou formou násilí, ve které násilí kompenzuje deficit životního programu a nudu; je potencováno anonymitou davu a reaguje na naučené podněty.

Delikventní chování dětí a mladistvých je páchaní přestupků a trestné činnosti. V posledních letech se významně zvyšuje brutalita útočníků.

5. PRIORITY NÁRODNÍ STRATEGIE PREVENCE NÁSILÍ NA DĚTECH

1. Změna postojů společnosti s cílem nulové tolerance násilí vůči dětem na základě široké víceméně permanentní veřejné kampaně,
2. podpora primární prevence v širokém kontextu (zanedbávání dětí, rozvody, závislost na alkoholu či droze, nedovolené držení zbraní, chudoba, nezaměstnanost a další faktory),
3. profesionalita odborníků (budování vzdělávacích kapacit a programů pro profesionály a laiky, kteří pracují s ohroženými dětmi) a dostupnost služeb pro ohrožené děti,
4. sběr dat – vybudování národního monitorovacího střediska, jehož náplní bude harmonizace sběru relevantních dat a informací od různých orgánů státní správy a analýza všech aspektů, který mají vliv na zdravý vývoj dětí, včetně identifikace problémů a návrhů řešení,

¹⁰ Říčan, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál, 1995. Kolář, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001.

¹¹ Definice přijatá Výborem OSN pro práva dítěte, 2001

¹² Mezinárodní společnost k předcházení zneužívání a zanedbávání dětí (ISPAN), 2002.

5. participace dětí zaměřená zejména na vytváření prostředí, v němž děti vyrůstají a na kampaň „STOP násilí na dětech“.

6. HLAVNÍ A SPECIFICKÉ CÍLE

Hlavní a specifické cíle Strategie jsou formulovány na základě identifikovaných problémů (např. nedostatečná provázanost multioborového přístupu, nedostatečná podpora primární prevence), a také vzhledem ke skutečnosti, že některé úkoly jsou již obsahem schválených dokumentů. V podstatě lze shrnout, že změna přístupu plnění hlavních a specifických cílů je dána změnou vertikální spolupráce na transverzální přístup odborné spolupráce.

1. Hlavní cíl: „Podporovat rozvoj rodičovských kompetencí“

Základním východiskem je podpora pozitivního rodičovství a porozumění rodičů základním potřebám a právům dětí.

Specifické cíle:

1. Poradenské, zdravotnické a sociální služby pro děti a rodinu.
2. Péče o těhotné ženy, nabídka služeb pro zakládající rodinu a rodiny s malými dětmi.
3. Flexibilní síť nízkoprahové, alternativní, svépomocné služby pro rodinu v riziku se speciálními potřebami.

2. Hlavní cíl: „Vytvářet ve školách a na pracovištích klima rovnocenného partnerství a respektuplné sociální komunikace“

Základním východiskem je podpora sociálních vztahů a podpora participace dětí na rozhodovacích procesech.

Specifické cíle:

1. Důsledně kontrolovat respektování zákazu všech forem násilí ve školách, sportovních, volnočasových aktivitách, zařízeních ústavní výchovy a na pracovištích a vyšší ochrana dětí před násilím.
2. Vytvářet model přátelské školy s prioritou podpory duševního zdraví.
3. Podpora tolerance, respektu a úcty v sociální komunikaci (protipředsudkové aktivity).

3. Hlavní cíl: „Zajistit dostupnou nabídku volnočasových, zájmových a sportovních aktivit“

Základním východiskem je příspěvek k naplňování všech potřeb dětí, které jsou zároveň ochranou před sociálně patologickými jevy

Specifické cíle:

1. Dostupná a přiměřená nabídka volnočasových a sportovních aktivit.
2. Sociální spravedlnost a rovné příležitosti.

4. Hlavní cíl: „Naplnovat speciální práva dětí umístěných do zařízení ústavní výchovy“

Základním východiskem je prevence emocionální deprivace dětí a vytváření důstojného prostředí.

Specifické cíle:

1. respektování základních principů ústavní výchovy
2. podpora spolupráce s civilní komunitou
3. podpora neústavních alternativ péče o děti

5. Hlavní cíl: „Usilovat o utváření bezpečných komunit“

Základním východiskem je zajištění pocitu jistoty, bezpečí a dobré znalosti prostředí, ve kterém se dítě denně pohybuje.

Specifické cíle:

1. Snižování rizik v komunitě (prodej tabáku, alkoholu, výherní automaty, reklama na násilí atd.) a utváření míst přátelských dětem.
2. Jasná specifikace ochrany práv dětí v každém provozním či organizačním řádu provozovatele či poskytovatele služeb pro děti nebo při kontaktu s dětmi.
3. Monitoring podmínek v regionu a urbanistická řešení sídel.

6. Hlavní cíl: „Zprostředkovat porozumění právu dětí na ochranu před násilím v celé společnosti s cílem změny jejich postojů“

Základním východiskem je zvýšený výkon práva dětí na ochranu před násilím, respektování zájmu dětí při každodenním politickém rozhodování a uplatňování rovného přístupu k ochraně dětí a dětských obětí násilí.

Specifické cíle:

1. Veřejná kampaň s cílem zvyšování citlivosti vedoucí ke změně postojů vůči násilí na dětech.
2. Vypracování Národního akčního plánu aktivit Národní strategie prevence násilí na dětech.
3. Podpora angažovaného přístupu veřejnosti k ochraně práv dětí.

Další specifické cíle jsou zahrnuté do posledního obecného hlavního cíle.

7. Hlavní cíl: „Koordinace – hlavní princip multioborového přístupu“

Specifické cíle:

1. Podpora primární prevence (vzdělávání odborné i laické veřejnosti, tréninky, etický kodex, syndrom vyhoření; cílem je zejména zvýšená schopnost včasné detekce specifických i nespecifických identifikačních známek násilí a změna postojů).
2. Podpora výzkumu týkajícího se výskytu, forem, příčin a následků násilí na dětech.
3. Rozšiřování nabídky poradenských, sociálních služeb v souladu se společenskou potřebou a cíli strategie.
4. Sběr dat – národní monitorovací středisko.
5. Naplňování Úmluvy o právech dítěte při každé aktivitě (ochrana dětí, zájem dětí, potřeby dětí apod.).

7. PARTICIPACE DĚTÍ

Strategie se bezprostředně týká práv dětí na ochranu a na respekt jejich zájmu. Právo dětí participovat na rozhodování o věcech, které se jich bezprostředně týkají, je při přípravě Strategie naplněno. V rámci průzkumu¹³ byly dotazovány děti na násilí a názory týkající se návrhu Strategie.

Realizaci Strategie téměř všechny děti podporují. Významné také je, že jsou ochotné se do ní samy aktivně zapojit. Největší zájem u dětí z hlediska Strategie vzbudilo vzdělávání dospělých (děti věří, že jim potom budou dospělí více rozumět), právo na výchovu bez násilí (již nyní má pozitivní vliv na témata rodinné komunikace, děti násilí na nich páchané jednoznačně odsuzují¹⁴) a typ vedoucí osobnosti.

Závěrem je nutné zdůraznit, že děti souhlasí se jmenováním osobnosti do čela Strategie, ale přejí si, aby byla jmenována osobnost, ze které vyzařuje čestnost, a především opravdový

¹³ Průzkum realizovala na jaře 2008 3. lékařská fakulta Univerzity Karlovy na dvou základních školách.

¹⁴ Konkrétní výroky dětí k násilí na nich páchaném zněly: „děti to bolí“, „je to nefér“, „dospělí si tak vylévají svůj vztek“, „léčí si na dětech své mindráky“, „jen opakují svoje zkušenosti z dětství“, „jsou netrpěliví, nezvládají své problémy“.

zájem o děti. Děti navrhují několik osobností uměleckého a sportovního světa, které by se měly angažovat ve veřejné kampani.